

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel 10

Het Zaanse landschap (10)

De Spaanse koning Philips II had zich twee grote doelen gesteld, een machtige Spaanse natie en een machtige katholieke kerk. Zijn troonopvolgers stelden hun idealen voorlopig niet lager. Terwijl Holland zijn Gouden Eeuw in ging, werd in Spanje nog altijd veel geld besteed aan legers, oorlogsschepen en kanonnen. De pogingen om invloed te houden op de Europese gang van zaken waren echter geen succes. De zuidelijke Nederlanden bleven na de val van Antwerpen weliswaar in Spaanse handen, ze waren echter niet meer het wingewest van voorheen. Ze zouden vooral dienst gaan doen als bufferstaat tussen de calvinistische republiek in het noorden en het steeds katholieker wordende Frankrijk.

Een herstel van de katholieke kerk en het katholieke koningschap in Engeland bleek voor Spanje al helemaal te hoog gegrepen. De beoogde verovering van de Britse eilanden (1588) met een grote Armada en een omvangrijk landleger werd een treurige en kostbare mislukking. De restanten van de vloot, vernield door Engelse en Hollandse aanvallen en geteisterd door een zware storm, keerden roemloos terug. In Holland bleef intussen alles bij het oude. Noord-Brabant en Zeeland bleven in handen van de calvinistische Republiek. De Schelde bleef afgesloten. Amsterdam kon doorgroeien, jaar op jaar. De Zaanstreek leverde hout, voedingsmiddelen en schepen.

Belangrijke grondstoffen zoals hout en graan werden door Amsterdamse en Zaanse schippers opgehaald uit de havens langs de Oostzee. Uit Zweden kwamen in de Gouden Eeuw daarbij waardevolle metalen: ijzer en koper, belangrijk voor de bouw en niet te vergeten de wapenfabricage. De hele eerste helft van de zeventiende eeuw was Europa een strijdtoneel. Aan de dertigjarige oorlog (1618-1648) namen vrijwel alle staten deel. Engeland zuchtte intussen onder een langdurige burgeroorlog tussen de aanhangers van een krachtig parlement en de voorstanders van een krachtig koningschap. Aan alle strijdende partijen leverde Holland het materieel. Een probleem was dat niet. Handel was handel. De

'handel op de vijand', werd gedoogd, mits het voldoende 'stillekens' gebeurde.

Wel kreeg de bestaande 'grote vaart' vanuit de Zaanstreek op de Oostzeelanden in het midden van de Gouden Eeuw te maken met een teruggang. Opge-

Houtzaagmolen De Gekroonde Poelenburg.

vangen werd die vermindering door een heel nieuwe bedrijfstak, de walvisvaart. Als de Zaanse koopvaardij schepen tijdelijk geen werk hadden, konden ze met nieuw gereedschap eenvoudig worden omgebouwd tot walvisvaarders. Scheepsvolk haalde men van het Noord-Hollandse platteland, maar ook van de Nederlandse en Duitse waddeneilanden. Eigenaren van de Zaanse walvisvaarders waren de plaatselijke kooplieden en molenbezitters. Vaak namen ze een aandeel in verschillende schepen. Als een schip verging, bleef daardoor de schade te overzien. Partenerderij noemde men dat. Elke koopman nam een 'part'.

De eerste walvisvaarders trokken in de 17e eeuw hoofdzakelijk naar de wateren rond Groenland. In de vroege 18e eeuw kwamen daarbij de wateren van de Straat Davis tussen Groenland en Canada. Overigens was de walvisvaart niet overmatig winstgevend.

Men hield er vooral de schepen mee in de vaart die een volgende maal weer voor de koophandel dienst konden doen. Wel deed de Zaanse walvisvaart het in het algemeen beter dan de walvisvaart vanuit andere havens. In de achttiende eeuw waren elk jaar gemiddeld vijftig Zaanse schepen bezig met de walvisvangst, geen gering aantal, een derde van de hele Hollandse walvisvloot. Door het succes van de jacht konden de Zaanse walvisvaarders het ook langer volhouden dan elders. Pas tegen het eind van de 18e eeuw moest men de jacht staken, niet zozeer door slechte resultaten maar door een rampzalige zeeoorlog met Engeland.

De walvisvaart leverde jaarlijks veel werk op voor de Zaanse scheepsbouw en voor haar toeleveringsbedrijven als de zeilmakers en touwslagers. In Wormer bakte men op grote schaal de harde scheepsbesluit, 'tweebak' die heel lang goed bleef en op reis kon worden meegenomen. Er waren daar in de

Gouden Eeuw meer dan honderd bakkerijen. Midden in het dorp stond de beschuittoren (gebouwd 1647). De klok daarin gaf aan vanaf wanneer de bakkersovens mochten worden gestookt en wanneer die dienden te worden gedoofd. Vuur en rook waren in een dorp met veel rieten daken niet alleen hinderlijk maar ook gevaarlijk.

Na iedere jacht gaf de verwerking van de walvisproducten ook veel bedrijvigheid. De walvisbaleinen waren nog het meest winstgevend. Ze vonden hun toepassing in gracieuze modeartikelen als parasols en hoepelrokken. Walvistraan was een groot product voor iedereen. Het werd onder andere

gebruikt voor de verlichting en bij het maken van zeep. Gekookt werd de traan in speciale traankokerijen. Die waren met hun doordringende lucht bij de Zaanse bevolking niet geliefd. Ze werden uitgemeakt voor 'stinkerijen' en naar plekken verwezen midden in het weiland, zo ver mogelijk weg van de bebouwing. De enorme walviskaken waren daarentegen een bezienswaardigheid. Ook aan de gevel van de Westzaanse Sint Jorisruïne was een grote walviskaak opgehangen. ■

Beeldmateriaal:
Westzaanse Digitale Beeldbank

Scheepswerf van Rogge aan de Hoogedijk.

De beschuittoren in Wormer.